

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟΝ

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΚΑΝΤΙΟΥ

Ἐκ τῆς γερμανικῆς Διαφωτίσεως προῆλθεν ἀνὴρ, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον σημαίνει σπουδαιοτάτην καμπὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας, ὁ Ἐμμανουὴλ Κάντιος (1724-1804). Γεννηθεὶς ἐν Καινιξβέργῃ ἐκ πτωχῶν γονέων ἤναγκάσθη ἐνωρὶς νὰ ἐξοικονομῇ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ὡς οἰκοδιδάσκαλος. Βραδύτερον ἐγένετο ὑφηγητὴς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς γενεθλίου του πόλεως, μόλις δὲ ἐν ἡλικίᾳ 46 ἐτῶν καθηγητὴς. Ὁ βίος αὐτοῦ, ἤρεμος καὶ ἀπερίσπαστος, δὲν στερεῖται ἡρωϊσμοῦ καὶ μεγαλείου. Παραιτηθεὶς οἰκεία βουλήσει πάσης ἀπολαύσεως καὶ χαρᾶς ἀφωσιώθη παρὰ τὴν ἀσθενικὴν αὐτοῦ κρᾶσιν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὅπερ ἐθεώρει ὡς ἀποστολὴν καὶ ὡς καθῆκον. Ἐν τῇ πιστῇ ἐκπληρώσει αὐτοῦ συνίσταται τὸ μεγαλεῖον τοῦ χαρακτῆρός του. Τὸν χαρακτῆρα τοῦτον, ὅστις ἀναδεικνύει αὐτὸν ἠθικὴν προσωπικότητα ἐν τῇ εὐγενεστάτῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως, ὀφείλει εἰς τὴν ἠθικὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ πατρικοῦ οἴκου, εἰς τὰς στερήσεις τῆς νεανικῆς ἡλικίας καὶ εἰς τὸν ἥσυχον βίον τοῦ σοφοῦ, τὸν ὁποῖον διῆγε. Καρπὸς αὐτοῦ εἶνε ἡ αὐστηρὰ συνέπεια συστήματος, ὅπερ περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ ὀλόκληρον τὸν πνευματικὸν κόσμον.

Μέχρι τοῦ 1760 τελεῖ ὁ Κάντιος ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὀρθολογισμοῦ ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ Λεϊβνιτίου καὶ τοῦ Βόλφ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ Νεύτωνος καὶ τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους τοῦ-

του τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, γονιμοποιούμενον ὑπὸ τοῦ Ρουσσώ καὶ τῆς ἀγγλικῆς ἐμπειριοκρατίας, στρέφεται πρὸς λογικὰ καὶ ἠθικὰ προβλήματα. Ἡ ἀπώλεια τῆς πίστεως αὐτοῦ εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἀπειλεῖ νὰ συντρίψῃ αὐτόν. Ἀλλὰ συγκεντρώνων ὅλας τὰς ἠθικὰς δυνάμεις κατορθώνει νὰ σωθῇ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἧτις ἐξ ἴσου ἀπομακρύνουσα αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ σκεπτικισμοῦ ὁδηγεῖ εἰς τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν. Τῇ βοηθείᾳ αὐτῆς πειράται δι' ἐπιμελοῦς καὶ ἀκριβοῦς ἐρεῦνης νὰ καθορίσῃ τὰ ὅρια τῆς λογικῆς γνώσεως, ἀπαλασσόμενος τόσον ἀπὸ τῆς τυφλῆς ἐμπιστοσύνης ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς αὐθαιρέτου δυσπιστίας εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν. Κατόπιν ἀδιακόπου ἐργασίας ἔνδεκα ἐτῶν, αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ συναρμολογοῦνται εἰς πλήρες σύστημα. Τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐρμηνεύεται ὀρθῶς καὶ πλήρως μόνον ἐκ τῶν χρόνων αὐτοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡ φιλοσοφία ἵσταται ἐνώπιον τεραστίου προβλήματος. Μεγάλαι ἀντιθέσεις ἀναμένουσι καὶ ἀπαιτοῦσι συνδιαλλαγὴν. Ἀλλ' ὁ δογματισμὸς τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ ὁ σκεπτικισμὸς τῆς ἐμπειριοκρατίας φαίνονται ὅτι χωρίζονται δι' ἀγεφυρώτου χάσματος. Καὶ ὅμως εἶνε ἀνάγκη νὰ εὐρεθῇ ἡ σταθερὰ βᾶσις πάσης λογικῆς γνώσεως, ἵνα ὁδηγηθῶσιν εἰς ἀσφαλῆ ὁδὸν λύσεως τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐν τούτῳ ἔγκειται τὸ μέγα βᾶρος τῆς ἀποστολῆς, τὸ ὁποῖον ἐπιθέτουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ Καντίου οἱ χρόνοι του. Διὰ τῆς πληρώσεως τῆς ἀποστολῆς ταύτης ὄχι μόνον προήγαγε τὰς γνωσιολογικὰς ἐρεῦνας τοῦ Λώκ, τοῦ Χιούμ καὶ τοῦ Λεϊβνιτίου, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ἀπέβη μετὰ τὴν τοῦ Σωκράτους καὶ τὴν τοῦ Καρτεσίου ὁ τρίτος σταθμὸς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος πρὸς τὴν αὐτογνωσίαν. Ἡ φιλοσοφία του εἶνε κριτικὴ αὐτογνωσία, μεθοδικὸς καθορισμὸς τοῦ δυνατοῦ καὶ τῶν ὁρίων τῆς λογικῆς γνώσεως, τροπὴ τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ ἀν-

τικειμένου εις τὸ ὑποκείμενον, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος παραβάλλει πρὸς τὴν ἀστρονομικὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Κοπερνίκου. Μὲ ἄλλας λέξεις εἶνε θεωρία τῆς γνώσεως, τ.ἔ. θεωρία περὶ τῶν ὄρων, ὑφ' οὗς καθίσταται δυνατὴ ἡ γνῶσις, ἐφ' ὅσον ἀξιοῖ κῆρος. Ἡ δὲ μέθοδος αὐτῆς συνίσταται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑπερβατικὴν, πέρα τῆς περιοχῆς τοῦ ἐμπειρικοῦ χωροῦσαν τοῦ ὀρθολογισμοῦ, εἰς τὴν ἀνασκοπὴν τῶν πάσης ἐμπειρίας προηγουμένων παραγόντων, οἵτινες εἶνε δεδομένοι ἐν τῷ πνεύματι ἐκ τῶν προτέρων.

Ὁ ἴδιος ὁ Κάντιος ὁμολογεῖ ὅτι ἀπὸ τοῦ δογματικοῦ του ληθάργου ἀφύπνισεν αὐτὸν ὁ Χιούμ. Οὗτος ἔθεσε μετὰ πλήρους σαφηνείας, ὡς εἶδομεν, τὸ πρόβλημα τῆς αἰτίας, τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησε νὰ ἐξηγήσῃ ἐκ τῆς συνηθείας, ἀρνούμενος εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτίας ἀναγκαιότητα καὶ καθολικὴν ἰσχύν. Ὁ Κάντιος ἐπεξέτεινε τὴν κριτικὴν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ σειρὰν ὅλην ἄλλων ἐννοιῶν καὶ ἀξιωμάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουσι τὰς αὐτὰς δυσχερείας, καὶ προέβαλεν οὕτω τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως μεταξὺ λογικῆς γνώσεως καὶ ἐμπειρίας. Ἡ γνῶσις ἡμῶν διακρίνεται εἰς καθαρὰν καὶ εἰς ἐμπειρικὴν. Ἡ ἐκ τῆς ἐμπειρίας καταγομένη εἶνε ἀτομικὴ καὶ τυχαία, στερουμένη παντὸς ἀναγκαίου καὶ καθολικῶς ἰσχύοντος κύρους. Τουναντίον ἡ καθαρὰ γνῶσις. Μαθηματικόν τι ἀξίωμα ἐπὶ παραδείγματι οὐ μόνον εἶνε ἀναγκαῖον καὶ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις, ἀλλὰ καὶ ἰσχύει περὶ ὅλων τῶν περιπτώσεων. Ὅτι αἱ γωνίαι παντὸς τριγώνου ἰσοῦνται πρὸς δύο ὀρθὰς δὲν ἰσχύει μόνον διὰ τὰ τρίγωνα, περὶ ὧν ἐπιστοποίησα τοῦτο, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην περὶ πάντων τῶν τριγώνων καθόλου. Ἐκ τούτου συμπεραίνει ὁ Κάντιος ὅτι ἡ καθαρὰ γνῶσις δὲν εἶνε δυνατόν νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας, διότι αὕτη δεικνύει εἰς ἡμᾶς μόνον ἐπὶ μέρους περιπτώσεις, ὄχι ὁμως καὶ τὴν

κατ' ἀνάγκην σύνδεσιν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἰσχύει ἡ καθαρὰ γνῶσις ἐκ τῶν προτέρων ἀνεξαρτήτως τῆς ἐμπειρίας. Τοιαύτην ἐξ ὑποκειμένου γνῶσιν παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὸ μὲν τὰ μαθηματικά, τὸ δὲ αἰ φυσικαὶ ἐπιστήμαι. Ὅτι ἡ εὐθεῖα γραμμὴ εἶνε ἢ βραχυτέρα γραμμὴ μεταξὺ δύο σημείων, ὅτι πᾶσα μεταβολὴ ὀφείλει νὰ κέκτηται τὴν αἰτίαν αὐτῆς, προϋποθέτομεν ὡς τι ἀναγκαῖον καὶ γενικῶς ἰσχύον. Ἄνευ τῆς προϋποθέσεως ταύτης εἶνε ἀδύνατος ἡ διατύπωσις γενικῶν νόμων τῆς φύσεως. Πᾶσα ἡ γνῶσις ἡμῶν θ' ἀπετελεῖτο ἐξ ὑποκειμενικῶν δοξῶν, στηριζομένων ἐπὶ τῆς συνηθείας.

Τὸ πρόβλημα ὅπερ ἀπασχολεῖ τὸν Κάντιον εἶνε τὸ ἀκόλουθον. Πῶς εἶνε δυνατὴ τοιαύτη ἐκ τῶν προτέρων γνῶσις τῶν πραγμάτων; Πῶς εἶνε δυνατὸν οἱ νόμοι, οἵτινες κατάγονται ἐκ τοῦ ἰδίου ἡμῶν νοῦ, νὰ κέκτηνται ἰσχὺν διὰ τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα παρέχει εἰς ἡμᾶς ἡ ἐμπειρία; Αἱ μαθηματικαὶ λ.χ. γνώσεις ἡμῶν δὲν κατάγονται ἐκ τῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἰδίου ἡμῶν νοῦ. Ἄλλ' ὅμως οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἰσχύουσι διὰ τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα. Πῶς δεχόμεθα ὅτι κέκτηνται ἰσχὺν διὰ τὴν ἐμπειρίαν; Ἡ πῶς εἴμεθα ἐκ τῶν προτέρων βέβαιοι ὅτι ὁ νόμος τῆς αἰτίας ἔχει καθολικὴν ἰσχύν; Ἐφ' ὅσον δὲν κατάγεται ἐκ τῆς ἐμπειρίας πῶς δύναμαι νὰ γνωρίζω ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ἡ ἐμπειρία προσαρμόζεται πρὸς αὐτὸν κατ' ἀνάγκην; Εἶδον πολλοὺς λίθους πίπτοντας. Πῶς ὅμως εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ πέση καὶ ὁ νέος λίθος, ἐφόσον ἡ ἐμπειρία δὲν ἐπιστοποίησε τοῦτο; Ἡ περὶ τούτου βεβαιότης στηρίζεται ἐπὶ τοῦ γενικοῦ νόμου τῆς βαρύτητος, ὅστις πάλιν κατάγεται ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτίας. Ἄλλ' αὕτη ὡς τι καθολικῶς ἰσχύον δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ κατάγεται ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Τὸ πρόβλημα λοιπὸν τοῦ Καντίου συνοψίζεται εἰς τὰ ἑξῆς: Πῶς εἶνε δυνατὴ γνῶσις ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας καὶ ἅμα

ἀναγκαία καὶ καθολικῶς ἰσχύουσα καὶ πῶς δύναται αὕτη νὰ κέκτηται ἰσχὺν διὰ τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἐκ τῶν προτέρων βεβαιότης ὀφείλεται κατὰ τὸν Κάντιον εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἐξ ὑποκειμένου ἀξιώματα ἡμῶν δὲν κατάγονται ἐκ τυχαίας τινὸς ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ὀργανώσεως καὶ τῆς ὑφῆς τῆς γινωσκούσης συνειδήσεως ἡμῶν. Εἶνε ἔκφρασις τοῦ γινώσκοντος πνεύματος καὶ κέκτηνται ἰσχὺν διὰ τὰ προϊόντα μόνον τῆς συνειδήσεως. Ἐντεῦθεν ἡ βεβαιότης καὶ ἡ ἐνάργεια αὐτῶν.

Ἄλλ' εἰάν τὴν πηγὴν αὐτῶν ἔχωσιν ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ ὀργανώσει τῆς ἰδίας ἡμῶν συνειδήσεως, πῶς εἶνε δυνατόν νὰ ἰσχύωσι περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐξωτερικῆς πείρας; Ἡ ἀπάντησις εἶνε ἀπλῆ: Διότι ἡ ἐμπειρία ἡμῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὀργανώσεως τοῦ ἰδίου ἡμῶν πνεύματος καὶ καθορίζεται ἐξ αὐτῆς. Τὰ πράγματα δηλαδὴ δὲν ἐμφανίζονται οἷα ἀληθῶς εἶνε καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ προσαρμόζονται εἰς τὰς μορφάς, δι' ὧν προσλαμβάνει αὐτὰ τὸ ἡμέτερον πνεῦμα, ἵνα οὕτω γίνωσιν ὑποκείμενα τῆς ἐμπειρίας ἡμῶν. Οὗτος εἶνε ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἐξ ὑποκειμένου γνῶσις ἡμῶν ἰσχύει διὰ τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας. Κατὰ ταῦτα οἱ θεμελιώδεις νόμοι, τοὺς ὁποίους διατυπώνει ἡ ἐπιστήμη διὰ τὰ ἀντικείμενα, δὲν κατάγονται ἐκ τούτων, ἀλλ' ἐκ τῆς ὀργανώσεως τοῦ ἡμετέρου νοῦ καὶ περιέχουσι τοὺς ὅρους ὑφ' οἷς δύνανται τὰ πράγματα νὰ καταστῶσιν ὑποκείμενα τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς γνώσεως ἡμῶν. Ἀλλὰς λέξουσι τὰ πράγματα προσαρμόζονται πρὸς τὰς ἐννοίας ἡμῶν καὶ οὐχὶ αἱ ἐννοιαὶ ἡμῶν πρὸς τὰ πράγματα. Βλέπομεν αὐτὰ ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ καὶ ἀντιλαμβανόμεθα αὐτὰ κατὰ γενικοὺς φυσικοὺς νόμους. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι αἱ ἐξ ὑποκειμένου μορφαὶ καὶ οἱ ἐκ τῶν προτέρων νόμοι τοῦ πνεύματος ἡμῶν δὲν ἰσχύουσι διὰ τὰ πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ ἐκφράζουσι μόνον ὅτι ἡμεῖς οἱ ἴδιοι

ἐμβάλλομεν εἰς τὰ πράγματα. Ταῦτα εἶνε λοιπὸν φαινόμενα, παραστάσεις ἐν ἡμῖν καὶ ὡς τοιαῦται ἐξαρτῶνται ἐξ ἡμῶν. Ἐὰν ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἡμῶν, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίσωμέν τι περὶ αὐτῶν ἐκ τῶν προτέρων, ἢ δὲ μαθηματικῆ φυσικῆ θὰ ἦτο ἀδύνατος. Ἄλλ' ὡς παραστάσεις δέον νὰ πληρῶσι κατ' ἀνάγκην τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας τοὺς ὅρους, ὑφ' οὓς μόνον δύναται νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐξ αὐτῆς εἶνε ἀνάγκη νὰ παράγονται ὅλοι οἱ θεμελιώδεις νόμοι καὶ ὅλαι αἱ θεμελιώδεις ἔννοιαι, αἱ δι' ὅλα τὰ φαινόμενα ἰσχύουσαι, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐμπειρία. Ἡ ἐσχάτη πηγὴ τῶν νόμων τῆς φύσεως ἔγκειται εἰς τὴν ἰκανότητα τῆς συνειδήσεως, ἵνα συνδέῃ τὰ φαινόμενα πρὸς ἄλληλα. Εἶνε κατὰ ταῦτα φανερόν ὅτι ἡ γνῶσις ἡμῶν δὲν προσαρμόζεται πρὸς τὴν φύσιν, ἀλλ' ὅτι ἀντιστρόφως ὁ νοῦς προδιαγράφει εἰς τὴν φύσιν τοὺς νόμους αὐτῆς. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον διαπιστώνει ὁ Κάντιος ὅτι εἰς τὰ καθαρὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην ὑπάρχουσι κρίσεις εὐρύνουσαι τὴν γνῶσιν, αἵτινες φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς καθολικῆς ἰσχύος καὶ ἀντλοῦσι τὸ κῦρος αὐτῶν ὄχι ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀλλὰ πρὸ πάσης ἐμπειρίας, ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς νοήσεως. Πρόκειται περὶ νόμων κατ' ἀνάγκην λειτουργούντων ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν, περὶ μορφῶν ἐποπτείας τῶν ἀντιλήψεων ἡμῶν καὶ περὶ κατηγοριῶν, τ.ἔ. πρωταρχικῶν ἐννοιῶν τῆς λογικῆς νοήσεως.

Κατὰ τὸν ἀκριβέστερον καθορισμὸν αὐτῶν ὁ Κάντιος στηρίζεται ἐπὶ τῆς διακρίσεως μεταξὺ κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως καὶ νοῦ. Πρὸς τὴν πρώτην σχετίζει τὰς μορφὰς τῆς ἐποπτείας, πρὸς τὸν δεύτερον τὰς κατηγορίας. Μορφαὶ ἐποπτείας εἶνε αἱ γενικαὶ μορφαὶ διὰ τῶν ὁποίων προσλαμβάνουσι τὰ ἀντικείμενα αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν, ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος. Πᾶν ὅ,τι ἀντιλαμβανόμεθα τῇ με-

σιτεία τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν ἀντιλαμβανόμεθα κατ' ἀνάγκην ἐν χώρῳ. Πᾶν ὅ,τι ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως ἀντιλαμβανόμεθα κατ' ἀνάγκην ἐν χρόνῳ. Οὕτω χώρος καὶ χρόνος δὲν εἶνέ τι ἀνεξαρτήτως τῆς συνειδήσεως ἡμῶν ὑπάρχον, ἀλλὰ αἱ μορφαὶ ὑφ' ἃς προσλαμβάνει ἡ συνείδησις ἡμῶν πᾶν ὅ,τι δέον νὰ ἀναχθῆ εἰς ἐποπτείαν. Εἶνε ἀναγκαῖαι μορφαὶ καὶ καθορίζουσιν ὡς τοιαῦται πᾶσαν ἐπὶ μέρους ἐμπειρίαν, ἡ ὁποία ἐξαρτᾶται διὰ τοῦτο ἀπ' αὐτῶν. Ὡς ἀναγκαῖαι μορφαὶ τῆς ἐπόπτείας συνδέονται ἀρρήκτως πρὸς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ πνεύματος ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ἐκτείνεται μόνον ἐπὶ τῶν πραγμάτων ὡς ταῦτα ἐμφανίζονται εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων καθ' ἑαυτά, τ.ἔ. ὡς ταῦτα εἶνε ἀνεξαρτήτως τῆς ἡμετέρας ἐμπειρίας.

Τὸ πνεῦμα ὅμως δὲν παραμένει εἰς τὴν κατ' αἴσθησιν ἐποπτείαν. Τὰς εἰκόνας τὰς ὁποίας ἀντλοῦμεν τῇ βοηθείᾳ τῶν αἰσθήσεων ἀναλαμβάνει ὁ νοῦς καὶ διατάσσει αὐτὰς ὑπὸ ἐννοίας. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχουσι μορφαὶ ἐκ τῶν προτέρων, αἵτινες προδιαγράφουσι τοὺς ὅρους, ὑφ' οὓς δύνανται τὰ φαινόμενα νὰ γίνωσιν ὑποκείμενα τῆς νοήσεως. Τὰς ἐξ ὑποκειμένου μορφὰς ταύτας τῆς νοήσεως καλεῖ ὁ Κάντιος κατηγορίας. Τούτων σπουδαιοτάτη εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτίας, τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζομεν πανταχοῦ ὅπου δὲν πρόκειται νὰ συνδέσωμεν τὰ φαινόμενα κατὰ χρονικὴν ἀπλῶς σειρὰν, ἀλλὰ περὶ ἀναγκαίας αὐτῶν συναρτήσεως πρὸς ἄλληλα, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας τὸ ἐν γίνεται αἰτία τοῦ ἄλλου. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐννοία τῆς αἰτίας δὲν κατάγεται ἐκ τῶν πραγμάτων τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' εἶνε μορφή νοήσεως ἐν τῷ ἡμετέρῳ νῷ, ἡ ὁποία δέον νὰ ἰσχύη δι' ὅλα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ νοήσωμεν. Ἀποτελεῖ τὸν ἀναγκαῖον ὅρον ὅπως ἀντιληφθῶμεν ἐμπειρίαν τινὰ ὡς πρα-

γματικήν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ὄνειρον ἢ πρὸς τὸ ἀποκύημα τῆς φαντασίας, διότι πραγματικὴ ἐμπειρία εἶνε δυνατὴ μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς αἰτιώδους συναρτήσεως τῶν φαινομένων. Ἡ προϋπόθεσις αὕτη εἶνε ὁ ὅρος πάσης δυνατῆς ἐμπειρίας καὶ κέκτηται ἐκ τῶν προτέρων ἰσχύϊν διὰ πᾶσαν ἐμπειρίαν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰς λοιπὰς ἕνδεκα κατηγορίας. Ὅλαι αὗται αἱ κατηγορίαι εἶνε ἐξ ὑποκειμένου, ἀνήκουσι μόνον εἰς τὸ ὑποκείμενον. Ἡ ταύτισις αὐτῶν πρὸς ἐκτὸς ἡμῶν πραγματικότητα ἀνεξαρτήτως τοῦ πνεύματος ὑπάρχουσαν εἶνε δυνατὴ μόνον διὰ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Παρὰ ταῦτα εἶνε καὶ αὗται πραγματικά, τόσον πραγματικά ὅσον καὶ ὁ κόσμος τῆς κατ' αἴσθησιν ἐμπειρίας. Συνιστῶσι τὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις εἶνε ἰδανικῆς, πνευματικῆς φύσεως. Ἡ ἔποψις αὕτη καλεῖται κριτικὴ ἰδεοκρατία.

Ἐκ τῆς τοιαύτης θεμελιώσεως τοῦ κύρους αὐτῶν ἀκολουθεῖ ὅτι τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐκτείνεται πέρα τῶν ὁρίων δυνατῆς ἐμπειρίας. Τὸ κῦρος αὐτῶν περιορίζεται εἰς τὸν κόσμον τῆς ἐμπειρίας, εἰς τὰ πράγματα ὡς ταῦτα ἐμφανίζονται εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν ὡς φαινόμενα. Διὰ τοῦτο οὐδὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν περὶ τῶν πραγμάτων καθ' ἑαυτά. Τί ὑποκρύπτεται ὀπισθεν τῶν φαινομένων, τοῦτο θὰ παραμείνη ἔσαεὶ ἄγνωστον εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ μόνον διὰ τῆς πίστεως ληπτόν. Αἱ μορφαὶ τῆς ἐποπτείας καὶ αἱ κατηγορίαι ἀποτελοῦσι λοιπὸν σύστημα τῶν ὄρων, ὑφ' οἷς εἶνε δυνατὴ ἡ ἐμπειρία. Ἐντεῦθεν ἡ ἀπόλυτος αὐτῶν ἰσχύς διὰ πᾶσαν ἐμπειρίαν, ἐντεῦθεν ὁμως καὶ τὰ ὅρια τῆς γνώσεως. Καθαρὰ γνῶσις ἀδυνατεῖ νὰ ὑψώσῃ ἡμᾶς πέρα τῆς ἐμπειρίας, ἐπειδὴ κῦρος κέκτηται μόνον ὡς ὅρος καὶ προϋπόθεσις τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ὅπως ὑπερβῇ τὴν ἐμπειρίαν εἶνε ματαία. Ἐν τῇ κρι-

τικῇ ταύτῃ φιλοσοφίᾳ τοῦ Καντίου περιέχονται δύο τινά, θετικὸν καὶ ἀρνητικόν. Τὸ πρῶτον καθ' ἑαυτὸ εἶνε ἀγνώριστον. Τὰ ἀντικείμενα γνωρίζομεν μόνον ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐμφανίζονται εἰς ἡμᾶς. Οὕτω αἴρεται πᾶσα ἐπὶ τοῦ καθαροῦ λόγου στηριζομένη μεταφυσική. Εἶνε ἐπιστήμη καὶ γνῶσις κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον καὶ ἀπλατηλή, τῆς ὁποίας τὸ ψεῦδος πειραῖται ὁ Κάντιος νὰ καταδείξῃ διὰ τοῦ διεξοδικοῦ ἐλέγχου τῶν μεταφυσικῶν ἰδεῶν, τὸν ὁποῖον ἀναλαμβάνει μετὰ τὴν πραγματείαν τῶν μορφῶν τῆς ἐποπτείας καὶ τῶν κατηγοριῶν. Ἡ μεταφυσικὴ κατὰ τὸν Κάντιον δὲν εἶνε ἀπλῶς ἀποτέλεσμα τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἀλλ' ἐκπηγάζει ἐκ βαθείας ἀνάγκης αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἀναγκαίας ὁρμῆς πρὸς ὑπέρβασιν τῶν ὁρίων τῆς ἐμπειρίας. Ἀδυνατῶν νὰ ἰκανοποιηθῇ ἐκ τῆς αἰτιώδους συναρτήσεως, τὴν ὁποίαν συγκροτεῖ ὁ νοῦς, χωρεῖ πέρα τῆς ἐμπειρίας καὶ σχηματίζει ἐννοίας, δι' ὧν τελειοῖ καὶ ἐπιστέφει τὴν σειρὰν τῆς αἰτιώδους συναρτήσεως. Τὰς ἐννοίας ταύτας αἴτινες εἶνε αἱ τοῦ θεοῦ, τῆς ψυχῆς, τοῦ κόσμου ὡς ὅλου καλεῖ ὁ φιλόσοφος ἡμῶν ἰδέας. Δι' αὐτῶν καταντῶμεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας γνώσεως καὶ φθάνομεν εἰς τὴν πηγὴν τῶν ὄντων. Ὡς ἰδέαι δὲν ὀδηγοῦσιν εἰς πραγματικὴν γνῶσιν τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου, ἀλλ' εἶνε ρυθμιστικαὶ ἀπλῶς ἀρχαί, τῇ βοηθείᾳ τῶν ὁποίων συνδέομεν καὶ διατάττομεν τὴν ἐμπειρικὴν ἡμῶν γνῶσιν. Ἐπειδὴ πᾶν ὅ,τι παρέχει εἰς ἡμᾶς ἡ ἐμπειρία εἶνε περιορισμένον καὶ ἐξαρτᾶται ἐξ ὠρισμένων ὄρων, οὔτε ὁ θεὸς οὔτε ἡ ψυχὴ οὔτε ὁ κόσμος ὡς ὅλον δύνανται νὰ γίνουν ὑποκείμενα δυνατῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἰδέα τῆς ψυχῆς στηρίζεται ἐπὶ παραλογισμοῦ, διότι σχηματίζομεν αὐτὴν διὰ συμπερασμοῦ περὶ ὑπάρξεως πραγματικοῦ Ἐγὼ ἐκ τῆς λογικῆς ἐνότητος τοῦ Ἐγώ. Ἐξ ἄλλου ἡ βούλησις ἡμῶν, ὅπως

συλλάβωμεν διὰ τῆς νοήσεως τὸν κόσμον ὡς ὅλον, ἄγει εἰς ἀντινομίας, αἵτινες εἶνε ἀσυμβίβαστοι πρὸς ἀλλήλας. Τέλος αἱ ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ εἶνε κατὰ τὸ φαινόμενον ἀποδείξεις, στερούμεναι πάσης ἐπιστημονικῆς ἀξίας. Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν τῆς κριτικῆς, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ὁ Κάντιος ἐπὶ τῆς μεταφυσικῆς, εἶνε ὅτι τὰ προβλήματα τοῦ θεοῦ, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ κόσμου δὲν εἶνε δυνατόν νὰ λυθῶσιν ἐπιστημονικῶς. Ἐπειδὴ ὁμως εἶνε συμφυῆ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον λόγον εἶνε ἐξ ἴσου ἀδύνατον νὰ παραμερισθῶσιν. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ ἀπαντήσῃ εἰς αὐτά, διὰ τοῦτο δὲν εἶνε εἰς θέσιν καὶ νὰ ἀναιρέσῃ αὐτά. Τοῦτο ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμεν αὐτὰ ὡς πρακτικὰ αἰτήματα, χωρὶς κίνδυνον διαπληκτισμοῦ πρὸς τὴν ἐπιστήμην. Τοῦτο ἐκφράζει ὁ Κάντιος διὰ τῆς περιφήμου καὶ πολλάκις παρερμηνευθείσης φράσεως, «ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐγκαταλίπω τὴν γνῶσιν ἵνα δημιουργήσω χῶρον διὰ τὴν πίστιν». Μόνον μετὰ τὴν διάγνωσιν τῶν ὁρίων τοῦ καθαροῦ λόγου ἀποκτᾷ ὁ πρακτικὸς λόγος τὸ δικαίωμα νὰ δεχθῆ τὴν ὑπαρξιν τοῦ θεοῦ, τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀθανασίας.

Παρὰ τὸ ἀρνητικὸν ὁμως τοῦτο στοιχεῖον ἐνυπάρχει ἐν τῇ κριτικῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τῆς Γερμανίας καὶ τὸ θετικόν. Ἐπειδὴ ὁ κόσμος εἶνε προῖον τοῦ πνεύματος ἡμῶν, ἡ περὶ αὐτοῦ γνῶσις ἡμῶν εἶνε ἀντικειμενική, τ. ἔ. ἀποχρῶσα καὶ ὑποχρεωτική, ἔνεκα ἀκριβῶς τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς καθολικῆς ἰσχύος τῶν ἐξ ὑποκειμένου μορφῶν ἐκείνων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Δὲν ἀναφέρεται λοιπὸν, ὡς ἠθέλεν ὁ Χιούμ, εἰς τὸν αἰώνιον ροῦν κατ' αἴσθησιν ἐντυπώσεων, τὰς ὁποίας συναρτῶμεν πρὸς ἀλλήλας τεχνητῶς, τῇ βοηθείᾳ λ.χ. τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτίας, ἀλλὰ εἰς ἐμπειρικὴν ὕλην, τὴν ὁποίαν ἀναγκάζομεν νὰ μεταβληθῆ εἰς ἰσχύουσαν γνῶσιν

διὰ τῆς νοήσεως, δυνάμει τῆς ἀδιαρρήκτου νομοτελείας ἢ ὅποια διέπει τὴν καθολικὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις δὲν κατάγεται οὔτε ἐκ τῆς νοήσεως οὔτε ἐκ τῶν αἰσθήσεων μόνον, ἀλλὰ γεννᾶται διὰ τῆς κατὰ νόμους χωρούσης συνεργίας ἐποπτείας καὶ ἐννοίας ὡς τι ἀναγκαῖον.

Ὁ Κάντιος διέλυσε τὴν μεταφυσικὴν. Μετ' αὐτῆς δὲ καὶ τὸν σύνδεσμον μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς, τὸν ὅποιον εἶχε δημιουργήσει ἡ φιλοσοφία τῶν μέσων αἰώνων. Ἀποδεικνύων αὐτὰς αὐτονόμους ἀναγκάζει αὐτὰς νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν δυνάμεων. Οὕτω ἡ κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου, τῆς ὅποιας τὰ πορίσματα εἶνε ἀρνητικά, συμπληροῦται διὰ τοῦ θετικοῦ περιεχομένου τῆς κριτικῆς τοῦ πρακτικοῦ λόγου. Ἐν τῷ πρώτῳ ἐκείνῳ ἔργῳ κατέδειξεν ὁ Κάντιος ὅτι ὑπάρχει ἐκ τῶν προτέρων γνῶσις, ἢ ὅποια ὡς ἀναγκαῖα καὶ καθολικῶς ἰσχύουσα δὲν εἶνε δυνατόν νὰ κατάγεται ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Πλὴν ὅμως τοῦ πεδίου τῆς γνώσεως ὑπάρχει καὶ ἄλλο τι πεδῖον, τὸ ἠθικόν, ἐν τῷ ὁποίῳ κυριαρχεῖ ἐπίσης ἀναγκαιότης καὶ καθολικὸν κῦρος. Διότι διέπεται ὑπὸ ἀπολύτου τινὸς ἠθικοῦ νόμου, συμφώνως πρὸς τὸν ὅποιον σχηματίζομεν καθολικῶς ἰσχύουσαν κρίσιν περὶ ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ. Ἡ ἀπόλυτος αὕτη ἰσχὺς τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἀποδεικνύει ὅτι δὲν κατάγεται ἐκ τῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' ὅτι τὰς ρίζας αὐτοῦ ἔχει ἐν τῷ νῷ. Ἡ ἠθικὴ ἀξία πράξεώς τινος δὲν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ γνωρίσματος τῆς ἐπιτυχίας, οὐδὲ εἶνε δυνατόν νὰ θεμελιωθῇ ὁ ἠθικὸς νόμος ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς εὐδαιμονίας ἢ τῆς ὠφελείας τοῦ συνόλου. Διότι ταῦτα εἶνε ἐμπειρικῶς δεδομένα, ἐνῶ ἡ φύσις τοῦ ἠθικοῦ νόμου συνίσταται εἰς τὸ γνῶρισμα τοῦ ἀπολύτου αἰτήματος, ὅπερ περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶνε ἀνεξάρτητος τῆς ἐμπειρίας δέον ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ νὰ εἶνε κα-

θαρῶς εἰδολογικός. Ἀπαιτεῖ δηλαδή μόνον ἵνα αἱ πράξεις ἡμῶν ἐκπηγάζωσιν ἐκ σταθεροῦ τινος κανόνος, ὅστις κέκτηται κοινὸν κῦρος δι' ὅλα τὰ λογικὰ ὄντα. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην διατυπώνει ὁ Κάντιος τὸν γενικὸν ἠθικὸν νόμον ὡς ἐξῆς: «Πραῖτε οὕτως, ὥστε τὸ ἀξίωμα τῆς βουλήσεώς σου νὰ δύναται νὰ ἰσχύη πάντοτε ὡς ἀρχὴ συγχρόνως γενικοῦ τινος νόμου». Ὁ ἠθικὸς τ.ἐ. νόμος ἀπαιτεῖ ἵνα ἡ βούλησις ἡμῶν προβάλλῃ πάντοτε γενικὸν τι κριτήριον καὶ μέτρον. Δὲν πρέπει λ.χ. νὰ κλέπτωμεν καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν πρόκειται νὰ ἀνακαλυφθῶμεν ποτέ. Διότι τὸ δικαίωμα τῆς κλοπῆς δὲν δύναται νὰ τεθῆ ὡς ἀρχὴ γενικοῦ τινος νόμου.

Τὸ ἰδιότυπον λοιπὸν γνῶρισμα τῆς ἠθικῆς τοῦ Καντίου συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι δὲν ἰδρύει τὴν ἠθικὴν ἐπὶ συναισθημάτων ἢ ἐπὶ τῶν δυνατῶν συνεπειῶν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ἀλλ' ἐπὶ καθολικοῦ τινος νόμου ἀπορρέοντος ἐκ τοῦ λόγου. Ἐν τῇ συνειδήσει ἐκάστου ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται, ἐναντίον πάσης κλίσεως καὶ ὁρμῆς, καθολικὸς ἠθικὸς νόμος ὑπὸ μορφήν ἀπολύτου ἐντολῆς. Ἡ ἐντολὴ αὕτη, ἡ κατηγορικὴ προστακτικὴ, προσδίδει εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ἡμῶν, ὅπως ἀκολουθῶμεν τὸν ἠθικὸν νόμον, τὸν χαρακτῆρα τοῦ καθήκοντος. Δέον νὰ συμμορφώμεθα πρὸς αὐτὸν καὶ ἐὰν ἀκόμη ἀντιτίθεται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὰς φυσικὰς ἡμῶν ὁρμάς. Ἡ ἠθικὴ μάλιστα βούλησις ἀποδεικνύεται ὡς τοιαύτη μόνον ὡς ὑπερνικῶμεν τὴν ἀντίστασιν τῶν ὁρμῶν ἡμῶν. Διὰ τοῦτο ἡ πλήρωσις τοῦ καθήκοντος περιέχει ἐν ἑαυτῇ καὶ στοιχεῖόν τι δυσαραεστήσεως. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν ὅτι πράξεις τις εἶνε ἠθικὴ μόνον ἐφ' ὅσον εἶνε ἄμεσον ἀποτέλεσμα τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ἡ τήρησις αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸ μόνον ἐλατήριον, ὅπερ δύναται νὰ ἰσχύη. Μετ' αὐτῆς συνδέεται τὸ συναίσθημα τῆς ἐπιδοκίμασίας, τῆς ἀναγνώρισεως καὶ τοῦ σεβασμοῦ. Πᾶν ἄλλο συναίσθημα, καὶ

αὐτὸ τὸ τῆς συμπαθείας, στερεῖται οἴασδήποτε σημασίας διὰ τὴν ἠθικὴν.

Ὁ ἠθικὸς νόμος καθορίζει τὰς πράξεις ἡμῶν. Τὸ δυνατόν τοῦ καθορισμοῦ τούτου συνιστᾷ τὸ γνῶρισμα τῆς εὐγενείας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ ἀπόλυτος ἐκεῖνος νόμος δεικνύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἐσωτάτην αὐτοῦ φύσιν ἴσταται ὑπεράνω τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων, ὅτι εἶνε ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας, τουτέστιν ἐλεύθερος. Ὁ νόμος θὰ ἐστερεῖτο παντὸς νοήματος καὶ τὸ ἀπόλυτον ἐκεῖνο αἴτημα θὰ ἦτο ἀδύνατον, εἰάν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο ἐλεύθερος. Οὕτως ἡ ἐλευθερία καθίσταται καὶ αὐτὴ ἀναπόφευκτον αἴτημα τοῦ πρακτικοῦ λόγου.

Ἐνταῦθα ὅμως ἀνακύπτει σοβαρὰ δυσχέρεια. Ἡ κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου κατέδειξεν ὅτι διὰ πᾶσαν δυνατὴν ἐμπειρίαν ἀπαιτεῖται ἢ ἀπόλυτος ἰσχύς τοῦ νόμου τῆς αἰτίας. Πῶς εἶνε δυνατόν νὰ συμβιβασθῇ αὕτη πρὸς τὸ αἴτημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ τῶν πράξεων ἡμῶν; Τὴν δυσχέρειαν ταύτην αἶρει ὁ Κάντιος τῇ βοήθειᾳ τῆς διακρίσεως, τὴν ὁποῖαν κάμνει μεταξὺ φαινομένου καὶ πράγματος καθ'αυτό. Ὡς μέρος τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων ὑπάγεται καὶ ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τὸν νόμον τῆς αἰτίας. Ἀλλὰ συγχρόνως εἶνε καὶ πράγμα καθ'αυτό, καὶ ὡς τοιοῦτον ἀνήκει εἰς πραγματικότητα ἔξω τοῦ κόσμου τελοῦσαν, ἐν τῇ ὁποῖα δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐλεύθερος, ἀνεξαρτήτως πάσης ἐμπειρικῆς συναρτήσεως αὐτοῦ.

Μετὰ τῆς ἠθικῆς ἡμῶν συνειδήσεως συνδέονται κατ' ἀνάγκην καὶ δύο ἄλλα αἰτήματα τοῦ πρακτικοῦ λόγου, ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ὑπαρξίς τοῦ θεοῦ. Τὸν ἠθικὸν νόμον ἀτελῶς μόνον δυνάμεθα νὰ πληρώσωμεν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἴνα καταστῇ δυνατὴ ἡ τελεία αὐτοῦ πλήρωσις, τὴν ὁποῖαν ἀξιοῖ, δὲν δύναται ὁ θάνατος νὰ εἶνε τὸ τέρας τῆς

προσπαθείας ἡμῶν, ἀλλὰ δέον νὰ ὑφίσταται τὸ δυνατόν τῆς προσεγγίσεως εἰς τὴν τελειότητα διὰ τῆς συνεχίσεως τῆς ὑπάρξεως ἐν τῇ αἰωνιότητι. Ἐξ ἄλλου ἐν τῷ ἐμπειρικῷ κόσμῳ ὑφίσταται ἀντίθεσις μεταξὺ ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὑψιστον ἀγαθὸν δέον νὰ περιλαμβάνη ἀμφοτέρωτα ταῦτα ἁρμονικῶς ἐν ἑαυτῷ, ἀπαιτεῖ ὁ πρακτικὸς λόγος τὴν ὑπαρξιν δυνάμεως, ἣτις ἀποκαθιστᾷ τὴν οὐδαμῶς ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας ἐξασφαλιζομένην ἁρμονίαν μεταξὺ ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας. Ἡ δύναμις αὕτη εἶνε ὁ θεός. Διὰ τῆς πρακτικῆς λοιπὸν αὐτοῦ φιλοσοφίας ἐπαναφέρει ὁ Κάντιος τὰς ἀποδείξεις περὶ ἐλευθερίας, ψυχῆς καὶ θεοῦ, τὰς ὁποίας ἐξωβέλισε διὰ τῆς κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἀντλεῖ αὐτὰς ἐκ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. Ἐν τῷ ἠθικῷ νόμῳ εὐρίσκει τὴν στερεὰν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζει τὴν ἰδεοκρατικὴν αὐτοῦ καὶ θρησκευτικὴν ἅμα κοσμοθεωρίαν.

Τὸ κράτιστον ὅμως δῶρον, ὅπερ ἐχάρισεν ὁ Κάντιος εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, δὲν εἶνε οὔτε ἡ κοσμοθεωρία αὕτη οὔτε τὸ σύστημα αὐτοῦ καθόλου, ἀλλ' ἡ κριτικὴ ἀρχή. Ἀπ' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν γνωρίζομεν ὅτι τὸ πνεῦμα δὲν δύναται νὰ ὑπερπηδᾷ ἀνθαιρέτως τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας καὶ ὅτι ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ὑστάτην γνῶσιν χωρεῖ διὰ μέσου τῶν κατὰ νόμους ἐρευνητέων φαινομένων. Ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀνυπολόγιστος, ἂν καὶ δὲν ἀνεγνωρίσθη εὐθύς ἀμέσως ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ὑφ' ὄλων τῶν συγχρόνων του. Ἄλλοι δὲν ἐνόησαν αὐτήν, ἄλλοι παρηρμήνευσαν καὶ ἄλλοι κατεπολέμησαν αὐτήν. Παρὰ ταῦτα εὔρε καὶ ἐνθουσιώδεις ὀπαδοὺς. Ἰδίᾳ πειρᾶται νὰ διαδώσῃ αὐτήν ὁ Ράϊνχολτ, ὅστις μεταβάλλει αὐτήν προσπαθῶν νὰ τὴν συμπληρώσῃ. Ἡ γνῶσις αὐτῆς δὲν περιορίζεται εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος φιλοσόφων. Ὁ Σίλλερ μελετᾷ αὐτήν ἐνδελεχῶς, ὁ Γκαϊτε ἐνδιαφέρεται ὑπὲρ αὐτῆς, ὁ δὲ Ἰωάννης Παῦλος Ρίχτερ

γράφει που ὅτι ὁ Κάντιος δὲν εἶνε φῶς τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὀλόκληρον λαμποκοποῦν ἡλιακὸν σύστημα.

Μεταξὺ τῶν πολεμίων αὐτῆς συγκαταλέγονται ὁ Νικολαΐ καὶ ὁ Μένδελσον, μεταξὺ δὲ τῶν κριτικῶν αὐτῆς ὁ Ἰακώβι. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐγένετο ὁ φιλόσοφος τῆς πίστεως ἐν τῇ γερμανικῇ ιδεοκρατία. Κατὰ τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ ἔσχεν ὁ εὐσεβισμός, αἱ ἄκραι ιδέαι τῆς γαλλικῆς Διαφωτίσεως καὶ ὁ Ρουσσώ. Πεπρωικισμένος ὑπὸ βαθείας δυνάμεως συναισθήματος καὶ λάτρως τοῦ ἰδανικοῦ τῆς προσωπικότητος συναισθάνεται συγχρόνως τὴν σημασίαν τῆς κατὰ αὐστηρῶς λογικὰς ἀρχὰς χωρούσης ἐπιστήμης, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν οἱ χρόνοι τῆς Διαφωτίσεως καὶ τὴν ὁποίαν ἔβλεπεν ἐνσαρκωμένην εἰς τὸν Σπινόζαν. Κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικὴ φύσις καὶ τὴν ἀλήθειαν καθ' ὅλον τὸν βίον ἀναζητῶν ἔφθασε, κατὰ τῆς μονομεροῦς αἰτιώδους ἐξηγήσεως τοῦ κόσμου ἀγωνιζόμενος, εἰς τὴν πίστιν, εἰς τὸν θεόν, τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν αἰωνίαν ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Τὴν πίστιν ταύτην στηρίζει ἐπὶ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ τὸν ὁποῖον ἀσκεῖ ἐφ' ἡμῶν τὸ συναίσθημα, ἐπὶ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ θεοῦ, τὴν ὁποίαν ταυτίζει πρὸς τὴν ἐμπειρίαν, τὴν ὁποίαν λαμβάνει ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ περὶ τοῦ θεοῦ. Ἡ φύσις κρύπτει εἰς ἡμᾶς τὸν θεόν, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἀντιφάσκει κατ' ἀνάγκην πρὸς τὴν ἰδέαν προσωπικοῦ θεοῦ. Ἐντεῦθεν καταντᾷ ὁ Ἰακώβι εἰς διαρχίαν, τὴν ὁποίαν ἐκφράζουσιν ἄριστα οἱ γνωστοὶ λόγοι. «Μὲ τὸν νοῦν ἄθεος, μὲ τὸ συναίσθημα χριστιανός». Μόνον δι' ἄλματος δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν πίστιν. Ἡ ὕπαρξις τοῦ θεοῦ δὲν ἀποδεικνύεται, ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἀπόδειξιν αὐτοῦ ἴσα δύναται πρὸς ἀπόπειραν νὰ τεθῶμεν ὑπεράνω αὐτοῦ. Ὁ Ἰακώβι θεωρεῖ ἀνεπαρκῆ τὴν ὑπὸ τοῦ Καντίου θεμελίωσιν τῆς θρησκείας ἐπὶ τῶν αἰτημάτων τοῦ πρακτικοῦ λόγου. Πρὸς τούτοις πειρᾶται νὰ δια-

σώση τὰ δίκαια τῆς ἀτομικότητος, τὰ ὅποια ἀπειλεῖ νὰ ἀνατρέψη ἢ ἠθικῆ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, ὑποτάσσουσα τὰ πάντα ὑπὸ ἓνα κοινὸν τύπον. Ἐξ ἴσου ὅμως ἀπορρίπτει καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου ἐκκινουῦσαν φιλοσοφίαν τοῦ Φίχτε καὶ τοῦ Σέλλιγγ, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὡς Σπινοζισμόν ἐν ἀντιστρόφῳ ἐννοίᾳ, μεταβάλλουσαν τὸ ὑψιστον εἰς ἀφαίρεσιν κενὴν περιεχομένου. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ εἶνε ἀποκλειστικῶς ἐστραμμένον πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀληθείας τῆς θρησκείας, αἵτινες ἀποτελοῦσι κατ' αὐτὸν τὸ καθαρὸν περιεχόμενον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐένος πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν πίστιν θεωρεῖ τὸν Χριστὸν ὡς τὸ παράδειγμα, τὸ ὅποιον ὀδηγεῖ εἰς τὸν θεὸν καὶ τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ. Ἡ ἔξαρσις τῆς ἀτομικότητος καὶ ἡ θεμελίωσις τῆς θρησκείας ἐπὶ τοῦ συναισθήματος ἀναδεικνύουσιν αὐτὸν πρόδρομον τῆς περὶ τῆς θρησκείας φιλοσοφίας τοῦ Σλάιερμάχερ.

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟΝ

Η ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΚΑΝΤΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ὁ Κάντιος ἐστήριξε τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ εἰς ἀντικειμενικὴν γνῶσιν τῶν φαινομένων ἐπὶ τῶν ἀναλλοιώτων νόμων τοῦ πνεύματος. Οἱ παράγοντες ὅμως τῆς γνώσεως ταύτης δὲν εἶνε τὸ ἐν τῷ γινώσκοντι μόνον ὑποκειμένῳ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ἡ πραγματικότητα τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ ἀναγκάζει τοῦτο νὰ διαμορφώσῃ αὐτὸ διὰ τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς νοήσεως αὐτοῦ, τουτέστι διὰ τῶν μορφῶν τῆς ἐποπτείας καὶ τῶν κατηγοριῶν. Ἐπιστήμη γεννᾶται διὰ τῆς συνεργίας ἀντικειμένου καὶ ὑποκειμένου, δηλαδή τοῦ τυχαίου καὶ τοῦ νομοτελοῦς. Οἱ ἔπειτα χρόνοι ἐξαίρουσιν ἢ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἀντικειμενικοῦ παράγοντος (κριτικὴ ἐμπειριοκρατία) ἢ τὴν τοῦ ὑποκειμενικοῦ (κριτικὴ λόγοκρατία) ἢ περιορίζουσι τὸ ὑποκείμενον τῆς γνώσεως εἰς τὸ διὰ τῶν αἰσθήσεων δεδομένον (θετικισμός). Ὁ ὀρθολογισμὸς ὅμως ὡς μονομερῆς γνωσιολογικὴ ροπὴ εἶχε πληγῇ καιρίως ὑπὸ τῆς κριτικῆς τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Διὰ τοῦτο ὀλίγον ὠφέλησεν ἡ ὑποστασίωσις τῶν κατηγοριῶν ὑπὸ τοῦ Ἐγέλου. Τουναντίον τὴν πρὸς πτῆσιν Ἰκάρου παραπλησίαν μεταρσίωσιν αὐτοῦ διεδέχθη ἡ κατάπτωσις εἰς τὰς σκοτεινάς ἀβύσσους τοῦ ὕλισμοῦ. Ἡ πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀντίδρασις ἐκδηλοῦται διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὸν Κάντιον, ὅπερ δημιουργεῖ τὴν κίνησιν τῶν Νεοκαντιανῶν. Ἀλλ' ὁ ἀγνωστικισμὸς αὐτοῦ, τουτέστιν ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι τὸ πρᾶγμα καθ'αυτὸ εἶνε ἀπρόσιτον εἰς

τὴν γνῶσιν ἡμῶν, ἐπιτρέπει πολλὰς ἐρμηνείας. Τὸ μὴ γνωριστὸν τοῦτο τοῦ πράγματος καθ'αυτὸ περιορίζεται εἰς τὴν οὐσίαν μόνον αὐτοῦ ἢ ἀναφέρεται καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπαρξίν του; Ὁ Κάντιος προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως καταριθμεῖ αὐτὸ μετὰ τῶν ρυθμιστικῶν ἰδεῶν, τὰς ὁποίας ἐφαρμόζομεν ὡσεὶ ἐκέκτηντο κῦρος. Ἐντεῦθεν δίδει ἀφορμὴν εἰς τὴν λεγομένην φιλοσοφίαν τοῦ «ὡς εἶν». Οὕτως ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρᾶγμα καθ'αυτὸ δημιουργεῖται κριτικὴ θέσις ἔναντι αὐτοῦ, ἣτις ἐμφανίζει διάφορα στάδια καὶ βαθμούς. Οἱ μὲν θεωροῦσιν αὐτὸ ἐντελῶς ἀγνώριστον, ὡς ὁ θετικισμός, οἱ δὲ κηρύττουν αὐτὸ ἀποκύημα τῆς φαντασίας, ἀπλῆν ποίησιν. Ἄλλοι δέχονται αὐτὸ μόνον ὡς ἀξίαν ἀναγκαίαν διὰ τὴν ζωὴν, ὡς ὁ πραγματισμός, ἄλλοι ὡς τι τὸ νοητὸν ὀπισθεν τῶν φαινομένων, ὡς ἡ φαινομενολογία, καὶ τέλος ἄλλοι ὡς τι ἐν τῇ γνώσει περιεχόμενον, ὡς οἱ ὀπαδοὶ τῆς κριτικῆς πραγματοκρατίας.

Πρὸς παραπλησίαν πολυμερῆ ἐξέλιξιν δίδει ἀφορμὴν καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου. Ὁ Κάντιος ἀφορμᾶται ἐνταῦθα ἐκ τοῦ προσωπικοῦ βιώματος, τὸ ὁποῖον ἀξιοῖ ὅτι ἔρχεται εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὸ πρᾶγμα καθ'αυτό. Ὁ δρόμος τῶν ἔπειτα διχάζεται καὶ ὡς πρὸς τοῦτο. Οἱ μὲν ἀναλαμβάνουσιν αὐτὸ εἰς τὴν γνωσιολογικὴν σύνθεσιν τοῦ Καντίου καὶ πειρῶνται κατ' ἀκολουθίαν νὰ παραγάγωσι τὴν ἠθικὴν καὶ μετ' αὐτῆς τὴν θρησκείαν ἐκ τοῦ λόγου, οἱ δὲ περιορίζονται εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν αὐτοῦ, διακρίνοντες αὐτὸ ὡς ἀξιολογικὴν γνῶσιν ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς φύσεως καὶ δημιουργοῦντες οὕτω τὴν ἀξιολογικὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν. Θεωροῦντες τὸν ἠθικὸν βίον ὡς τὸ βασικὸν φαινόμενον ἐπιχειροῦσι νὰ ἐρμηνεύσωσι ἐξ αὐτοῦ τὴν θρησκείαν, ὡς λ.χ. ὁ θεολόγος Α. Ρίτσλ καὶ ὁ φιλόσοφος Κόεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ θρησκεία περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὴν συνείδησιν τῆς κτή-

σεως πραγματικότητος ἔξω τοῦ ἀνθρώπου ὑφισταμένης, ἔξ ἰδίας προθέσεως ἀποκαλυπτομένης καὶ ἀνεξαρτήτου αὐτοῦ, καταφαίνεται τὸ ἀδύνατον τῆς ἐρμηνείας τῆς φύσεως αὐτῆς ἐκ τῶν προϋποθέσεων τῆς μονομεροῦς ταύτης κριτικῆς ἐπόψεως. Διὰ τοῦτο ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τοῦ Καντίου ἀφορμηθέντες, διακρίνουσιν ἐν τῇ συνειδήσει τὰς διαφόρους μορφὰς τοῦ βιώματος ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἐρευνῶσι τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν αὐτῶν, ἀντιπροτάσσοντες δὲ τὸ σύνολον τῶν μορφῶν τούτων εἰς τὴν γνῶσιν τῆς φύσεως καταντῶσιν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτιστικῆς γνώσεως καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν. Ἄλλ' αἱ ἐπόψεις τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας δὲν ἐπιτρέπουσιν, ἐφ' ὅσον ἐμμένει τις αὐστηρῶς εἰς αὐτάς, τὴν πέρα τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῶν αἰτημάτων αὐτοῦ κίνησιν. Ἡ μονομερῆς κυριαρχία τῆς ψυχολογίας καὶ ὁ ὑποκειμενισμὸς παραμένουσιν ὡς σταθερὰ αὐτῆς ὄρια. Ἐντεῦθεν ἡ ἀντίδρασις ἢ ὁποία ἐκδηλοῦται ὡς ἐπιστροφή τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως εἰς τὸ ἀντικείμενον. Οὕτω δημιουργεῖται νέα τις μεταφυσική. Αὕτη ἢ ἀφορμᾶται μετὰ τοῦ Καντίου ἀπὸ τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων καὶ πειρᾶται νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτὰ ὑποθετικῶς, ὡς ἡ ἐπαγωγικὴ μεταφυσική, ἢ δεχομένη, παρὰ τὸν λόγον, καὶ τὴν ἐνόρασιν ὡς δεῦτερον γνωστικὸν ὄργανον τοῦ ἀνθρώπου πιστεύει ὅτι δύναται τῇ βοηθείᾳ αὐτοῦ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ πρᾶγμα καθ'αυτὸ, ὡς ὁ Μπερξόν, ὁ "Οὐκὲν μετὰ τῆς νοολογικῆς αὐτοῦ μεθόδου καὶ οἱ φαινομενολόγοι δι' ὅσων περὶ τῆς θεᾶς τῆς οὐσίας ἰσχυρίζονται.

Α' — ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΥ

Τὰ ἰδεοκρατικὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα παρέχουσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὸν

ἰδιάζοντα εἰς αὐτὴν χαρακτῆρα, τὸ μὲν ἀποτελοῦσι φυσικὴν ἐξέλιξιν τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Καντίου, τὸ δὲ δέον νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἐκ τῆς στενῆς αὐτῶν συναρτήσεως πρὸς τὴν ρομαντικὴν κίνησιν, τῆς ὁποίας τὸ κορυφωμα ἀποτελοῦσιν. Ἐχώρησαν μὲν πέρα τοῦ Καντίου, λησμονήσαντα τὴν κριτικὴν ἐπιφυλακτικότητά αὐτοῦ, ἀλλ' ὅμως ἀφωρμήθησαν ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐβασίσθησαν κατὰ τὰ οὐσιώδη ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Ὁ φιλόσοφος τῆς Καινιξβέργης ἠθέλησε νὰ δείξῃ ὅτι χῶρος καὶ χρόνος, ὡς καὶ οἱ βασικοὶ νόμοι τῆς φύσεως, πρὸ πάντων ὁ νόμος τῆς αἰτίας, εἶνε γνωρίσματα αὐτοῦ τούτου τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου. Οἱ νόμοι τοῦ λόγου εἶνε συγχρόνως νόμοι τῆς φύσεως, ἐπειδὴ αὕτη δὲν εἶνέ τι καθαυτὸ καὶ αὐτοτελῶς ὑπάρχον, ἀλλὰ μόνον διὰ τὴν συνείδησιν, πρὸς τὰς μορφὰς τῆς ὁποίας ἀνάγκη νὰ προσαρμόζεται. Ὁ λόγος ὅμως κινεῖται ἐντὸς ὠρισμένων ὁρίων, ἅπερ κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ὑπερβῇ. Περιοριζόμενος εἰς τὰ φαινόμενα δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ γνωρίσῃ τὸ πρᾶγμα καθαυτό, ὅπερ οὕτω παραμένει ἀπρόσιτον εἰς αὐτόν. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο καθαυτὸ θεωρεῖ ὁ Κάντιος ὡς τὴν αἰτίαν τῶν φαινομένων, ἣτις ἐπιδρᾷ ἐφ' ἡμῶν καὶ παρέχει τὸ ὑλικὸν τῆς γνώσεως. Ἀλλ' ἐξ ἄλλου αὐτὸς ὁ Κάντιος ἐδίδαξεν ὅτι ὁ νόμος τῆς αἰτίας οὐδεμίαν ἔχει ἰσχὺν ἔξω καὶ πέρα τῆς ἐμπειρίας. Ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ ὅτι οὐδὲν ἔχομεν δικαίωμα νὰ ἐφαρμόζωμεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ πράγματος καθαυτό, διότι περιπίπτομεν εἰς ἀντίφασιν. Τὸ πρᾶγμα καθαυτὸ δὲν δύναται νὰ εἶνε αἰτία τῶν φαινομένων. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αἴρονται καὶ τὰ ὅρια ἅπερ ἔθεσεν εἰς τὴν γνῶσιν ὁ Κάντιος. Ἐὰν τὸ πρᾶγμα καθαυτὸ δὲν ἀσκῇ ἐπίδρασιν ἐφ' ἡμῶν, τὰ πάντα δέον νὰ παράγονται ἐκ τοῦ ἐγώ, ἐπειδὴ μόνον τὸ γινώσκον πνεῦμα κέκτηται πραγματικὴν ὑπαρξιν. Τὴν ἀπόπειραν τῆς παρα-

γωγῆς ταύτης ποιεῖται ὁ πρῶτος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν μεγάλων ιδεοκρατικῶν φιλοσόφων τῆς ρομαντικῆς περιόδου, ὁ Φίχτε.

Η ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΦΙΧΤΕ

Ὁ Φίχτε (1762-1814), υἱὸς πτωχῶν γονέων, ἐβοήθει κατ' ἀρχάς τὸν πατέρα του εἰς τὴν ὑφαντουργίαν. Τυχῶν τῆς προστασίας εὐγενοῦς τινος κατώρθωσε νὰ σπουδάσῃ, ἰδίᾳ θεολογίαν. Ἐν ἡλικίᾳ 30 ἐτῶν εὕρισκομεν αὐτὸν καθηγητὴν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἰένης, ὅπου ἀπολαύει μεγάλης ἐκτιμήσεως διὰ τὴν εὐφράδειαν αὐτοῦ καὶ τὴν ὄλην προσωπικότητα. Κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἀθεΐᾳ ἤναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη τὴν θέσιν του. Βραδύτερον ἐκλήθη εἰς τὸ τότε ἰδρυθὲν πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου. Ὑπὸ μεγάλου πατριωτισμοῦ φλεγόμενος εἰργάσθη ἀκαμάτως πρὸς ἐθνικὴν ἀναγέννησιν τῆς Πρωσσίας μετὰ τὴν ἐν Ἰένη ἥτταν. Περίφημοι εἶνε οἱ «Λόγοι πρὸς τὸ γερμανικὸν ἔθνος», τοὺς ὁποίους ἀπήγγειλε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς γαλλικῆς κατοχῆς ἐν Βερολίνῳ.

Ὁ Φίχτε φρονεῖ ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Καντίου ἀποδοχὴ πράγματος καθ'αυτὸ εἶνε λείψανον τοῦ δογματισμοῦ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀπορρίπτει τὴν ὑπαρξιν παντὸς ὅ,τι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τῷ γινώσκοντι πνεύματι. Πᾶσα νόησις συντελεῖται ἐντὸς τοῦ Ἐγώ, μὴ δυναμένη νὰ ὑπερβῇ τὰ ὄρια αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο οὐδὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρχη ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ. Εἶνε βεβαίως δυνατόν αἱ παραστάσεις ἡμῶν νὰ ὀφείλωνται εἰς τὴν ἐφ' ἡμῶν ἐπενέργειαν πράγματος καθ'αυτὸ ὑπάρχοντος. Ἡ ἐκδοχὴ ὅμως αὕτη δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ θεωρητικῶς. Κατ' ἀκολουθίαν μόνον δι' ἐλευθέρας ἐκλογῆς δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν αὐτὴν ὡς βᾶσιν τῆς φιλοσοφίας μας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶνε ἀσφαλέστερον νὰ ἐγκαταλίπωμεν